
Is Paulus ook onder de wederdopers? Handelingen 19:1-7

H.J.C.C.J. Wilschut

Vraag en antwoord

Is Paulus ook onder de wederdopers? Die vraag laat zich bij Handelingen 19:1-7 niet onderdrukken. De apostel ontmoet in Efeze leerlingen, gedoopt door Johannes de Doper. Deze leerlingen ontvangen nu de doop in Jezus' naam. Ook al zal Paulus deze doop niet persoonlijk bediend hebben, maar een van zijn metgezellen (verg. 1 Kor. 1:14-16), het gebeurde ongetwijfeld met zijn instemming. Dus klemmt de vraag: is voor Paulus overdopen een legitieme optie?

Een intrigerende vraag, die van meer dan uitlegkundig belang is. Kerkenraden in de gereformeerde gezindte krijgen van tijd tot tijd te maken met jonge en ook wel minder jonge mensen, die zich willen laten overdopen in een evangelische gemeente of in een baptistengemeente (al zullen zijzelf niet gauw over 'overdopen' spreken). Is iets dergelijks dan toch op een of andere manier mogelijk?

Aan deze vraagstelling zit een risico vast. Het gewenste antwoord kan de uitleg gaan beheersen. Exegeten in de gereformeerde traditie zijn daar niet altijd aan ontkomen. De doop is eenmalig. Wat art. 34 NGB daarover zegt, is de overtuiging van alle gereformeerde kerken. Daarom vat Calvijn de doop van Handelingen 19:5 *overdrachtelijk* op: het was geen doop met water, maar met de Heilige Geest. De kanttekenaren van de Statenvertaling beweren zelfs – in het spoor van Beza – met een verrassende redenering, dat in Handelingen 19:5 met de doop in Jezus' naam de doop door Johannes bedoeld zou zijn, zodat niet bewezen kan worden 'dat deze discipelen door Paulus zouden herdoopt zijn'. Echt overtuigen doet het allemaal niet.

Leerlingen

Is Paulus ook onder de wederdopers? Het is niet de enige vraag waarvoor Handelingen 19:1-7 de uitleg stelt. In Efeze ontmoet Paulus mensen, die worden aangeduid als *discipelen*, leerlingen (*tivas mathètas*). Ze waren tot geloof gekomen (*pisteusantas*, vs. 2).

Heeft het boek Handelingen het over *mathètai*, dan worden er als regel *christenen* mee aangeduid. Mogelijk is Handelingen 9:25 een uitzondering op deze regel en worden daar met de discipelen leerlingen van Paulus bedoeld. Gaat het hier dan om leerlingen van Johannes de Doper?

Bij diverse verklaringen vormt de term *mathètai* het uitgangspunt. Echter, *verba valent usu*. Om te bepalen om wat voor soort leerlingen het gaat, moet

de term gelezen en verklaard worden vanuit het geheel van de tekst. Van daaruit kan dan de algemene betekenis van de term 'leerlingen' in het boek Handelingen verdisconteerd worden.

De ongeveer twaalf mensen in kwestie stammen uit de kring rond Johannes de Doper, ze werden door hem gedoopt. Ze kennen de daarbij behorende boodschap, over 'Hem, die komt' (Luc. 3:16). Die wetenschap is voor Paulus het startpunt. Maar dat 'Hij, die komt' Jezus is, weten ze blijkbaar nog niet. Er wordt in Handelingen 19:4 kennelijk een witte vlek ingevuld: Hij die komen zou, is Jezus (*Christus* Jezus, zo de *Textus Receptus*). Wat dit betreft is hun kennisinhoud nog beperkter dan die van Apollos (Hand. 18:24-25).

De leerlingen uit Handelingen 19:1 zijn dus niet zonder meer als 'christenen' te beschouwen, zoals elders in het boek Handelingen het geval is. Ze kennen Jezus niet als de Christus.

Daarom mag uit Paulus' vraag: 'Hebt u de Heilige Geest ontvangen toen u tot het geloof kwam?' niet afgeleid worden, dat zij al christen waren geworden in de gebruikelijke zin van het woord. Blijkbaar roept hun geloof bij de apostel de nodige vragen op. Hij mist iets. Wie van harte het christelijk geloof belijdt, heeft deel aan de gave van de Heilige Geest. Hoe zit dat hier?

Toch hoeft dit niet te betekenen dat bij de term 'leerlingen' in gedachten moet worden aangevuld 'van Johannes'. Het staat er tamelijk absoluut: Paulus ontmoet in Efeze 'leerlingen'. En die term heeft in deze absolute vorm een 'christelijke' klank. Vanuit de context gezien gaat het niet om christenen in de gebruikelijke zin van het woord. En toch: *mathètai!* Op de een of andere manier horend bij de christelijke kerk. Het waarachtig geloof ontbreekt niet. Het is wel een (te zeer) gedateerd geloof.

De basis voor de benaming 'leerlingen' is mijns inziens te vinden in hun gelovig aanvaarden van Johannes' prediking. Het gaat om mensen die in de Christus geloofden, zoals ze over Hem van Johannes gehoord hadden. Nog zonder te weten wie die Christus concreet was, laat staan dat ze weet hadden van Zijn vernedering en verhoging. Een op zichzelf staande groep. Zonder contact met de christenen die er te Efeze waren, zoals Apollos, Priscilla en Aquila. Christusbelijders op de drempel van de oude naar de nieuwe bedeling.

Nu hoeft geen antwoord meer gegeven te worden op de vraag: leerlingen van wie? Het zijn 'leerlingen'. Ze horen bij de christelijke kerk, ook al loopt de klok van de heilshistorie bij deze 'leerlingen' nog behoorlijk achter.

De Heilige Geest

'Wij hebben zelfs niet gehoord, of er een Heilige Geest is.' Op zichzelf is dit een correcte weergave van de Griekse tekst van Handelingen 19:2 (*all' oud' ei*

pneuma hagion estin êkousamen). Toch roept deze weergave allerlei vragen op. Het gaat om (vroeg) leerlingen van Johannes de Doper. Joden van huis uit.

Elke Jood kende uit het Oude Testament de Geest van Jahweh. Bovendien had Johannes het expliciet over de Heilige Geest gehad (opnieuw Lucas 3:16). De doop met de Heilige Geest is nota bene de grote heilsbelofte van het nieuwe verbond, van de grote heilstijd! Het is daarom niet aannemelijk dat deze discipelen niet geweten zouden hebben van het bestaan van de Heilige Geest, zoals de NBV Handelingen 19:2 inkleurt.

Hier verdient een andere weergave de voorkeur. Het Grieks laat zich ook weergeven met: 'Wij hebben zelfs niet gehoord dat de Heilige Geest *er* is'. En dat dan in de zin van: dat de Heilige Geest *gekomen* is.

Willekeurig is deze andere weergave niet. Handelingen 19:2 doet denken aan Johannes 7:39: '... want de Geest was er nog niet, omdat Jezus nog niet verheerlijkt was' (*oupoo gar ên pneuma, hoti Iêsous oudepoo edoksasthê*). De evangelist bedoelde niet te zeggen, dat de Heilige Geest nog niet bestond. Maar dat Hij nog niet in al zijn Pinksterrijkdom was uitgestort.

Tegen die achtergrond is de variantlezing in de *Codex Bezae* (hoe aanvechtbaar ook tekstkritisch gezien) een juiste weergave van wat deze discipelen bedoelen: 'Wij hebben zelfs niet gehoord, of sommigen de Heilige Geest ontvangen'.

Inderdaad, deze discipelen lopen in hun geloof een eind achter. Ze weten niet van Jezus af. Ze hebben ook geen idee dat de Pinksterbedeling al is aangebroken. Alleen al deze situatie maakt behoedzaam om allerlei directe verbindinglijnen te trekken naar hier en nu. Zelfs al zou hier sprake zijn van 'herdoop' (zie echter het vervolg), dan nog zou dat weinig zeggen over wat er vandaag bij de overdoop gebeurt. Het historisch reliëf maakt voorzichtig voor gemakkelijke toepassingen. Ook dat hoort bij eerbied voor de Schriften.

Doop van Johannes en christelijke doop

De reformatorische exegese is sterk bepaald door de afweer tegen het anabaptisme. Begrijpelijk, gezien het beroep dat in de kring van de wederdopers op dit Schriftgedeelte werd gedaan. Hier viel oneigenlijk Schriftgebruik te ontmaskeren. Helaas, de gewrongen reformatorische exegeses kunnen er moeilijk voor dienen.

De reformatoren maakten het zichzelf erg moeilijk door uit te gaan van de vooronderstelling, dat de doop van Johannes en de christelijke doop, zoals bediend door de apostelen, *wezenlijk één zijn met elkaar*. Zeker, Calvijn (evenals de kanttekenaren) heeft oog voor het reliëf tussen de doop van Johannes en die van de apostelen. Maar beide dopen zijn volgens hem 'volkomen aan elkaar gelijk, en in alle delen symmetrisch en gelijkvormig,

zodat wij gedwongen worden te erkennen, dat het dezelfde doop was?

Het blijft merkwaardig dat de reformatoren bij Handelingen 19:1-7 niet tot een andere conclusie gekomen zijn, namelijk *dat er blijkbaar geen direct isgelijktken is te zetten tussen de doop van Johannes en de christelijke doop*. Niet alleen vanuit het startpunt, dat herdoop onbijbels is. Dan zou je nog steeds van dogmatische systeemdwang kunnen spreken. Maar juist omdat in Handelingen 19:5-6 zelf zo duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen de doop van Johannes en de doop in de naam van de Heere Jezus.

Opvallend is dat in de Rooms-Katholieke Kerk voor dit onderscheid meer oog is geweest dan bij de reformatoren. Het Concilie van Trente sprak uit: 'Wanneer iemand mocht zeggen, dat het doopsel van Johannes dezelfde kracht had als dat van Christus, hij zij in de ban'. Jammer dat er meteen een banvloek aan verbonden werd. Ook hier is de bedoeling niet zuiver exegetisch.

Ongetwijfeld is er samenhang tussen de doop van Johannes en de christelijke doop. Johannes predikte een doop ter bekering tot vergeving van zonden. Ook de christelijke doop spreekt over vergeving van zonden, die nooit losstaat van berouw en bekering.

Toch is er een beslissend verschil, dat verhindert een direct isgelijktken te zetten. De doop van Johannes kijkt vooruit naar vergeving die nog verdiend moest worden. De christelijke doop getuigt van vergeving die verworven is. Bij die doop wordt de naam van Jezus genoemd, in wie Gods vergeving in levenden lijve naar ons toe komt. De doop in Jezus' naam tekent de persoonlijke relatie met Hem in Zijn kruis en opstanding.

Terecht is de christelijke doop een *vervullingsdoop* genoemd. De christelijke doop is van die van Johannes te onderscheiden, al zijn beide dopen niet van elkaar te scheiden. De christelijke doop gaat boven de doop van Johannes uit. Daarom maakt de christelijke doop wel de doop van Johannes overbodig, maar nooit omgekeerd de doop van Johannes de christelijke doop (J.P. Versteeg). In Christus Jezus is het heil van God gekomen, dat eens volmaakt deze wereld beheersen zal.

De doop van Johannes hoort nog bij het oude verbond. De christelijke doop hoort bij het nieuwe verbond met als geschenken de vergeving van de zonden en de gave van de Heilige Geest. Nu is het koninkrijk onder handbereik gekomen. Des te klemmender klinkt de oproep, die bij de christelijke doop hoort. Bekeert u, doet boete en geloof het evangelie (Mar. 1:15). Het koninkrijk is nabij. Dat had ook Johannes de Doper gezegd. Maar nu wordt het gezegd door Hem, die na Johannes komen zou, de Sterkere. In Hem is het koninkrijk present, is het eschaton in principe aangebroken. De voltooiing ervan is slechts een kwestie van tijd. Gebruik die tijd dan ook!

Is Paulus ook onder de wederdopers? Nee dus. In Handelingen 19:1-7 is geen sprake van twee dezelfde dopen. De christelijke doop fungeert hier als een update van de doop van Johannes, vult het tekort van die doop aan. Van een herdoop is geen sprake.

Daarmee is op zichzelf genomen de eenmaligheid van de christelijke doop nog niet beslist. Daarvoor zijn verdere Schriftgegevens nodig en voorhanden. In ieder geval kan Handelingen 19:1-7 niet als tegenargument gebruikt worden als het gaat om de christelijke doop als een zaak van één keer. Het lijkt een bescheiden resultaat bij het nadenken over dit gedeelte. Maar ook het kleine stapje is van belang. Overvraag Schriftgegevens niet. Onderschat ze ook niet.

Pinksteren in Efeze

Nadat de leerlingen gedoopt zijn in de naam van Jezus, legt Paulus hun de handen op en ontvangen zij de Heilige Geest. En met de Geest komen ook de Pinkstertekenen uit Handelingen 2 terug: spreken in vreemde talen en profeteren door de Geest. Het is de laatste keer dat hiervan apart melding wordt gemaakt in het boek Handelingen. Steeds gebeurt het in een situatie, waarin een nieuwe categorie wordt ingevoegd in de Pinksterkerk (Hand. 8: Samaria neemt Gods Woord aan; Handelingen 10: de heiden Cornelius komt met zijn huis tot geloof).

In Handelingen 19 is eveneens sprake van een dergelijke situatie. Er vindt een inhaalslag plaats. Leerlingen die nog onbekend zijn met de nieuwe heilssituatie, zoals die in Jezus gekomen is, worden ‘bij’ gebracht. Mensen uit de kring rond Johannes de Doper gaan de grens over van de oude bedeling naar de nieuwe bedeling. Met daarbij de zichtbare tekenen van de Pinkstergeest, dat de nieuwe bedeling inderdaad is aangebroken, ook voor hen. Het lijkt dan ook voorzichtiger om te zeggen dat het Pinksterfeest van Handelingen 2 niet *herhaald* wordt, maar ook tot deze groep wordt *uitgebreid*. De Heere Zelf geeft het zegel vanuit de hemel. Deze nieuwe groep staat volwaardig naast de Samaritanen en heidenen.

Geeft de Heere ook vandaag nog bijzondere Geestesgaven zoals spreken in vreemde talen en profeteren? Het is een discussie apart. In die discussie kan Handelingen 19 (evenals Hand. 8 en 10) slechts een beperkte rol spelen. Het gaat om een unieke situatie, op een knooppunt in de geschiedenis van de evangelieprediking. Hoogstens kun je zeggen, dat bij nieuwe knooppunten het optreden van de genoemde Pinkstertekenen niet bij voorbaat is uit te sluiten. Voor het overige zullen andere Schriftwoorden de doorslag moeten geven. De sprong van de uitleg reikt niet verder dan de polsstok van de tekst. Wat dat betreft is het lezen van Handelingen 19:1-7 een oefening in bescheidenheid.